

Розділ 1

СОЦІОЛОГІЯ: АКТУАЛЬНЕ, ДИСКУСІЙНЕ

УДК 316. 332:64

Ідрісов, Б. (2019). Соціально-психологічні умови й фактори формування революційної ситуації (теоретичний аспект вивчення проблеми). *Соціологічні студії*, 2 (19), 6–12.

DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2019-02-06-12>

Соціально-психологічні умови й фактори формування революційної ситуації (теоретичний аспект вивчення проблеми)

Бахтійор Ідрісов –
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології,
Мелітопольський державний
педагогічний університет імені
Богдана Хмельницького,
Мелітополь, Україна

Bachtior Idrisov –
PhD in Sociology, Associate
Professor of Sociology Department,
Melitopol State Pedagogical
University named after Bogdan
Khmelnitsky, Melitopol, Ukraine

E-mail: nataliya_idrisova@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4747-832X>

DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2019-02-06-12>

Received: October, 2019
1st Revision: October, 2019
Accepted: November, 2019

Вивчення питань революції та причин її формування й розвитку становить науковий інтерес у контексті зміни суспільної свідомості і її впливу на швидкість соціальних процесів. Представлено моделі та підходи, у контексті яких вивчаються причини революції. У дослідженні застосовано підхід, що дає змогу оптимально виокремити взаємозв'язок «причина–дія». Визначено, що зміна умов соціальної взаємодії призвела до розвитку в суспільстві негативного факторного взаємозв'язку, відображенням чого є суб'єктивні фактори, які характеризуються афективними та когнітивними діями.

Ключові слова: зміна суспільної свідомості, трансформація соціальної й культурної систем.

Idrisov Bachtior. Socio-Psychological Conditions and Factors of the Formation of a Revolutionary Situation (Theoretical Aspect of the Study of the Problem). The study of the questions of the revolution and the reasons for its formation and development is of scientific interest in the context of changes in public consciousness and its influence on the speed of social processes. The analysis of foreign and domestic scientific works showed that the use of the concept of «cause of revolution» for different eras is ambiguous, and the explanations for the emergence and development of revolution are characterized by variability of concepts, which is caused both by differences in scientific approaches to the definition of key concepts and subjective vision by scientist's research objectives. The article presents a classification of the most recognized foreign models and approaches in the aspect of which the causes of the revolution are studied, and accordingly, in our study, an approach is used that optimally allows you to highlight the «cause-effect» relationship. It is determined that the objective and subjective conditions for maintaining the revolutionary situation in Ukraine are changes in the system of relations in the social structure of society and the transformation of individual norms and rules to the action of a social elevator. It was emphasized that a change in the conditions of social interaction led to the development in society of an objective relationship «social disorientation – social anomie – social cynicism – social madness», characterized by a tendency to repeat and narrow in time. Their reflection is subjective factors, characterized by affective and cognitive actions of the individual in the choice of goals and methods to increase their own social status. It is emphasized that for the beginning of cardinal actions it is necessary to include the mechanism of «occasion-trigger mechanism of revolution». It is proved that the cause of Ukrainian revolutions is the socio-psychological instability of society, manifested in the interconnection of objective conditions with relative inertia and changing objective factors with each electoral cycle, and the level of interaction of subjective conditions and factors determined the intensity of development of revolution.

Key words: change in public consciousness, transformation of social and cultural systems.

Идрисов Бахтиер. Социально-психологические условия и факторы формирования революционной ситуации (теоретический аспект изучения проблемы). Изучение вопросов революции и ее причин представляет научный интерес в контексте изменения общественного сознания. В исследовании применяется подход, позволяющий оптимально выделить революционную взаимосвязь «причина–действие». Определяется, что условиями сохранения революционной ситуации являются изменения в социальной структуре общества и трансформация индивидуальных норм и правил действия социального лифта. Отмечается, что смена условий социального взаимодействия привела к развитию факторной взаимосвязи, отражением которой являются аффективные и когнитивные действия.

Ключевые слова: изменение общественного сознания, трансформация социальной и культурной систем.

Постановка наукової проблеми. Науковий інтерес до питань кардинальних змін у суспільстві кінця ХХ – початку ХХІ ст. викликаний структурними соціальними перетвореннями в Східній Європі та країнах колишнього СРСР, а також подіями «Арабської весни» на Сході. Вони стимулювали проведення соціологічних досліджень щодо вивчення питань революції, актуальність яких найбільш точно відображає твердження Хани Аренд, що «революції стали невід’ємним фактом нашого існування й зрозуміти їх – означає зрозуміти майбутнє» (Арендт, 1997, с. 24).

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз досліджень свідчить, що науковий інтерес до вивчення соціальних, економічних, політичних, культурних, історичних аспектів походження революції отримав своє відображення в роботах К. Брінтона, Р. Дарендорфа, Т. Гарра, Т. Парсонса, Л. Стоуна, С. Хантінгтона, П. Штомпки, Г. Уайта. Безпосередньо питання соціально-психологічних причин трансформації суспільства в контексті можливих кардинальних дій вивчали такі вітчизняні та зарубіжні фахівці, як Р. Блакей, В. Вольфенстайн, Є. Головаха, Ч. Джонсон, Н. Паніна, С. Сальнікова, П. Сорокін. Однак, незважаючи на значний масив наукових публікацій із цієї проблеми, формування в суспільстві революційних соціально-психологічних причинних взаємозв’язків залишається недостатньо вивченим. Саме тому цей аспект революції став об’єктом нашого дослідження, у котрому за теоретичну основу прийнято тезу, що «причиною створення революційної ситуації є укорінене в суспільній свідомості розуміння несправедливості існуючого ладу» (Голдстоун, 2015, с. 117).

Відтак **мета** статті – визначення однієї з можливих причин формування революційної ситуації в Україні, а **завдання** – виокремлення властивих безпосередньо українському суспільству революційних умов і факторів; а також визначення взаємозв’язку «причина–дія» кардинальних суспільних дій.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Зазначимо, що визначення причин революції характеризується досить складною історією, неоднозначністю трактування змісту та застосування поняття. Так, різниця між глибинними й поверховими причинами виокремлювалася ще у філософських роботах Арістотеля, де наведено відмінності між причиною та приводом державних переворотів.

Філософи епохи Просвітництва пояснювали причини революцій психологічними й економічними факторами, наприклад англійські вчені Ф. Бекон, Е. Берк і Д. Юм основною причиною революцій в Англії називали особистісний фактор – призначення на державні посади людей, дії яких не відповідали необхідним професійним вимогам.

У 1862 р. публіцист Т. Карлейль уперше визначив стан масової психології революційною причиною, зазначивши, що епоха масової недовіри до наявної влади неминуче перетворюється в епоху революції. Однак Ж. де Местр, не погоджуючись із подібним судженням, зазначив, що саме революція управляє людьми, а не люди нею: вони діють незалежно від власного задуму, а певним чином революції зумовлені та є неминучими, а відтак їх неможливо попередити і їм не можна перешкодити.

Отже, відзначимо, що з ХVІІІ й до початку ХХ ст. існувало два полярні погляди на причини революції: одні дослідники вважали причиною суб’єктивний фактор; інші – що революція викликана певними об’єктивними умовами.

Із розвитком «Соціології революції» вчені починають робити ухил на виокремлення соціальних і психологічних революційних причин. Однак під час їх визначення також проявилися значні суперечності, що викликано застосуванням щонайменше трьох неоднозначних, а інколи й суперечливих моделей дослідження з різними підходами до вивчення проблеми.

1. Вивчення природних умов революції. Цю модель застосовували К. Брінтон, В. Вертхайм, Т. Гарр, А. Кохен, Д. Файрчайлд і Х. Екштейн, у дослідженнях яких заперечується наявність рево-

люційних причинних взаємозв'язків, а описуються конкретні історичні події. Наприклад, К. Брінтон підкреслює необхідність вивчення симптомів революції, а не її причин, тому що «надзвичайно безглуздо сперечатися про те, чи стала революційна ідеологія причиною революційних дій або декорацією, за якою революціонери приховували свої справжні мотиви» (Brinton, 1938, р. 24); В. Вертхайм вважав причину віджилим поняттям, тому що «поняття причинності лише встановлює процес повторюваності, що виявляється за допомогою досвіду» (Wertheim, 1974, р. 24–25).

2. Модель, де причина визначається як сукупність необхідних і достатніх умов і враховується роль усіх, навіть найбільш незначних факторів. Так, під час проведення аналізу трьох Великих революцій Т. Скокпол розробила «центристську» модель; Дж. Голдстоуном для визначення рівня соціальної напруженості в суспільстві розроблено універсальну восьму факторну модель; Дж. Форан провів кількісний і якісний аналіз 39 революцій, розробивши п'ятифакторну модель прогнозування революцій. Подібне моделювання дає змогу ефективно вибудовувати взаємозв'язок «причина–наслідок», проте є найбільш складним у процесі проведення досліджень.

3. З усієї сукупності умов виокремлюється один специфічний фактор, який визначається як основне джерело напруги в суспільстві й, отже, є причиною революції. Ця модель характеризується застосуванням таких підходів до концептуальності досліджень:

- 1) економічного, де визначаються вплив кризи або проблем модернізації держави на зростання революційних настроїв;
- 2) особистісного: вивчається вплив особистості правителя і його оточення на розвиток революційних процесів;
- 3) проводиться аналіз психологічного стану суспільства й визначається ступінь його впливу на розвиток революційної ситуації;
- 4) вивчається комплекс різних соціальних причин.

Подібне моделювання та вказані підходи, незважаючи на проблеми з прогнозуванням підсумків революції, дають змогу детально й найбільш точно визначити причинні взаємозв'язки. Відзначимо, що безпосередньо третій підхід цієї моделі застосовувався в дослідженнях В. Вольфенстайна, Ч. Джонсона, К. Рейцлера, П. Сорокіна, Р. Хоппера, де психологічні зміни в суспільстві розглядалися в кореляції з економічними, політичними, демографічними або культурними факторами. І саме тому його обрано нами, оскільки це дає змогу оптимально виокремити революційний взаємозв'язок «причина–дія».

Відповідно до цього підходу, об'єктивною умовою створення революційної ситуації в Україні є нова система відносин у соціальній структурі суспільства, яка склалася після розпаду СРСР, що пов'язано зі зміною суспільно-економічної формації, політичної структури держави та знищенням колишнього стратифікаційного порядку.

Зміна колишніх соціальних норм супроводжувалася не лише перерозподілом суспільного багатства на користь меншості, а й значним зниженням доходів держави – ВВП України в 1994 р. скоротився до 60 % від рівня 1990 р., унаслідок чого 64 % населення опинилося за межею бідності (Кораблін, 2015). Подальший розвиток ситуації досить докладно описано в зарубіжних дослідженнях: у психології його визначено як відсутність можливості більшості жителів країни в задоволенні фізіологічних потреб у їжі, відпочинку й теплі (Маслоу, 1999); у соціології – як обмеження мінімально необхідних потреб (інстинктів) у значної частини суспільства (Сорокін, 2005). При цьому, на думку Дж. Девіса, дисбаланс, який виникає між колишніми соціально-економічними очікуваннями та невідповідними їм новими життєвими умовами, безпосередньо впливає на розвиток «прогресивної прямолінійної деградації певних соціальних груп» (Davies, 1962, р. 5–6).

Відмова від колишніх норм соціальної взаємодії через досить короткий проміжок часу проявляється в соціальній дезорієнтації – низькій чутливості до соціальних норм і нерозуміння індивідуумами їх ієрархії. Її наслідком стала аномічна деморалізованість українського суспільства, що зазначено вже в 1992 р. у 85 % опитаних респондентів (Паніна, 1995). Подібні зміни в психології соціуму в періоди кризи раніше відзначалися Т. Парсонсом, К. Рейцлером, П. Сорокіним і В. Вольфенстайном, а Р. Мертон у роботі «Соціальна структура і аномія» виокремив «механізми» розвитку ненормативної суспільної поведінки:

1) зростання показників соціальної деморалізованості є взаємопов'язаним із ростом соціальної аномії та агресивних настроїв у суспільстві, у тому числі й екстремістських;

2) показники зростання індивідуальної ціннісно-нормативної невизначеності є взаємопов'язаними з розвитком революційної ситуації в країні (Мертон, 1992).

Аналіз результатів зарубіжних і вітчизняних досліджень дає підставу для висновку, що зміни об'єктивних умов соціальної взаємодії, котрі відбулися в українському суспільстві в першій половині 1990-х років, викликали деформацію соціальної та культурної систем, що призвело до соціальної дезорієнтації й розвитку соціальної деморалізованості у всіх соціальних групах. Подібні зміни в психології суспільства згодом проявилися в розвитку циклової послідовності об'єктивних факторів, що змінюють один одного.

1. Соціальної аномії: подібний стан суспільства досить детально описано в роботах Р. Мертона, Р. Фезерстоуна, Н. Пассаса, однак найбільш точно цей фактор охарактеризував Є. Головаха, підкреслюючи що в цей період «активно формується «аморальна більшість», а раніше чинні норми людської порядності й відповідальності, що регулюють поведінку і взаємини людей, починаються сприйматися більшістю як норми поведінки «моральних аутсайдерів» (Головаха, 2002, с. 20–22). При цьому реальним відображенням соціальної аномії стає кримінальна насиченість суспільства, що переходить у свою латентну стадію – на законодавчий і судовий рівень, деформуючи колективне розуміння справедливості (Сальникова, 2013, с. 20–25).

2. Соціального цинізму – ненормативної реакції на аномію, із послідовною трансформацією основ регуляції соціальної поведінки; фактор, який вивчався Л. Гудковим, Е. Головахою, С. Жижеком, А. Маслоу й охарактеризований як «руйнування соціального капіталу, де громадяни відкрито погоджуються із судженнями, які характеризують більшість людей як безчесних, непорядних і таких, які не заслуговують на довіру. Оцінка більшістю більшості, за сенсом, означає суспільну самооцінку, яка не залежить від рівня освіти і роду занять» (Головаха, 2014, с. 49–56). Відповідно, сформована «аморальна більшість» обирає собі подібну еліту державного управління, яка для зміцнення власної влади вибудовує «аморальний порядок», у тому числі за лінією різних моделей електорального вибору, усе більше й більше розколюючи суспільство (Ідрісов, 2019а, с. 13–18).

3. Соціального божевілля: цей аспект зміни суспільної поведінки відображено в працях Е. Головахи та Н. Паніної, Ч. Біллза, Т. Гарра, Е. Лемерта, М. Фуко й характеризується як фактор, який є відображенням початку запеклої боротьби певних соціальних суб'єктів за статуси, владу й ресурси, де метою сторін є нейтралізація або знищення противника, котрий займає несумісну з інтересами іншої сторони позицію. Подібний стан суспільства, де емоційне превалює над раціональним, може досить довго залишатися локальним явищем. Однак воно може призвести й до несумісних за масштабами впливу на суспільне життя соціопатій, наприклад збройного конфлікту всередині країни на ґрунті політичної або культурної неідентичності (Ідрісов, 2019б, с. 69–74).

Особливо потрібно виокремити феномен, який відображає деформацію колишніх соціальних і культурних норм – «релігіфікацію суспільства» (поняття, запропоноване Р. Блакеєм). Цей феномен за своєю неоднозначністю дослідники відносять або до об'єктивної умови, або трактують як самодостатній об'єктивний фактор, котрий є причиною революції. Так, Р. Блакей і К. Пейнтон революційною умовою називають міф про «світле майбутнє», що вкоренився в суспільній свідомості (Blaskey, 1976, р. 112); М. Ласки стверджує, що основною умовою революції є «прагнення народу втілити мрію про краще суспільство політичними акціями або насильницьким повстанням» (Lasky, 1977, pp. 415–419). Г. Коллі та Л. Міллер поширення утопізму й міфологізму вважають фактором «вестернізації суспільства», який викликає конфлікт традиційних і нових цінностей (Kolly, Miller, 1969, pp. 16–18); А. Обершелл охарактеризував його як фактор, коли «створюється уявлення про кращий світ і більш справедливе суспільство, проводиться несприятливе порівняння ідеалу й майбутніх можливостей з сучасними умовами .., що підриває узаконення режиму, його інститутів і послаблює рішучість правлячих класів чинити опір змінам» (Obershall, 1973, pp. 16, 84).

Відзначимо, що характерними ознаками прояву цієї умови/фактора в Україні у 2019 р. стали не лише протестне голосування, викликане фрустрацією від дій колишньої влади, але й розвиток у суспільстві нової міфологеми про «служу, який буде віддано служити своєму народові». Подібний психологічний стан суспільства в підсумку призводить, за твердженням М. Ласки, до формування

стійкого революційного причинного взаємозв'язку: «утопія–революція–догма–брехня–повернення до утопії–нова революція» (Lasky, 1977, pp. 415–419).

Відзначимо, що взаємозв'язок суб'єктивних умов і суб'єктивних факторів робить прямий вплив на збереження соціально-психологічної нестабільності суспільства. На зміну суб'єктивним умовам індивідуальної взаємодії як наслідку трансформації об'єктивних умов звертали увагу К. Брінтон, Т. Гарр, К. Рейцлер, П. Сорокін, Д. Шварц, Е. Еріксон. Так, П. Сорокін зазначає, що передумовою революції є збільшення кількості пригнічених базових інстинктів та неможливість їх навіть мінімального задоволення. Сформовані в 1990-х роках умови виживання більшості зубожілого населення країни призвела до деформації таких характеристик, як ступінь розвитку, психологічний стан і морально-етичні якості людини. Поведінка представників різних соціальних груп багато в чому відповідає його характеристиці початку століття: «Законослухняний громадянин стає злодієм і бандитом, працівник стає жебраком ..., аристократ відправляється на ринок торгувати» (Сорокін, 2005).

За умовами руйнування колишньої соціальної системи головною ознакою нестабільності суспільства стають взаємозалежні із суб'єктивними умовами суб'єктивні чинники – організація, бажання й можливості індивідів, партій та організацій, дії яких спрямовані на зміну об'єктивних умов. Проте в стані кризи, дії соціальних суб'єктів найчастіше відбуваються під впливом афективного й когнітивного аспектів індивідуальної свідомості та поведінки. На їх вплив на розвиток революційної ситуації вказував Р. Мертон, зазначивши, що за відсутністю загальноприйнятних критеріїв дії соціального ліфту й способів уключення в соціальне життя, зміна моральних цінностей призводить до нерозбірливості у виборі особистістю цілей і методів підвищення власного соціального статусу (Мертон, 1992). У дослідженнях П. Сорокіна, К. Рейцлера, Д. Рюде, Е. Хоффера, Д. Шварца також визначається, що безпосередньою причиною революційних дій є індивідуальні спонукання й мотиви; при цьому взаємопов'язані з етикою раціональні дії людина емоційно відкидає, демонструючи постійне погіршення соціального самопочуття (динаміку цього показника для України детально продемонстровано в статті С. Сальнікової (Salnikova, 2014)).

Відзначимо, що взаємозв'язок суб'єктивних умов і суб'єктивних факторів не лише сприяє переходу нестабільності суспільства зі стану «можливість революції» у стан «революційна дія», а й згодом визначає запеклість протистояння сторін у ході самої революції.

Активізація революційної ситуації неможлива без приводу – самостійного феномену, який має зовнішні характеристики причини, для влучення в дію якого потрібен спусковий механізм революції. Так, укорінена в соціальній свідомості українців упевненість у несправедливості дій влади й прагнення втілити сформовану утопію про краще суспільство (жити як у Європі) стали відображенням революційної ситуації, яка склалася наприкінці 2004 р. Революційним приводом «Помаранчевої революції» стало звинувачення чинної влади в організації кримінальних злочинів, у тому числі отруєння одного з кандидатів на пост глави держави, а спусковим механізмом революції – твердження опозиції про фальсифікацію чинною владою результатів президентських виборів.

2013 р. відмова чинного президента від підписання угоди про асоціацію з ЄС стало революційним приводом, коли, за твердженням Р. Ваєлдера, «революційний імпульс стає похідним від фрустрації» (Waelder, 1967, pp. 233). У цьому випадку привід став умовою, що запускає дію механізму революції в якості причинного медіатора, а його спусковим механізмом – побиття студентів на Майдані 30 листопада 2013 р.

Отже, отримані результати дослідження дають підстави для **висновків**, що причиною двох революцій є соціально-психологічна нестабільність українського суспільства, яка проявилась у 2004 та 2013 рр. у таких взаємозв'язках:

- 1) мають відносну інерцію об'єктивних умов й об'єктивних факторів, котрі змінюються з кожним електоральним циклом (причина);
- 2) суб'єктивних умов і суб'єктивних факторів, що сприяє переходу першого взаємозв'язку зі стану «можливість революції» у стан «революційна дія»;
- 3) революційного приводу й спускового механізму революції (дія).

Подальше збереження революційної ситуації в Україні безпосередньо залежить від циклічного розвитку факторного взаємозв'язку «соціальна дезорієнтація–соціальна аномія–соціальний цинізм–соціальне безумство», що характеризується тенденцією до повторення та звуженням у часі.

Відзначимо, що в цій статті представлений теоретичний аспект вивчення соціально-психологічної нестабільності українського суспільства як можливої причини революцій, що представляється суб'єктивним і тому, досить суперечливим. Тому практичні результати дослідження цієї проблеми будуть представлені в наступній роботі.

Джерела та література

1. Арндт, Х. (1997). *О революции*. Фрагмент из книг. *Новое литературное обозрение*, № 26, 5–26.
2. Голдстоун, Дж. (2015) *Революция. Очень краткое введение*. Москва: Изд-во Ин-та Гайдара, 192 с. Получено 19 августа 2019 года с <https://coollib.com/b/365465>
3. Головаха, Е. (2002). Феномен «аморального большинства» в постсоветском обществе: трансформация массовых представлений о нормах социального поведения в Украине. *Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены*, № 6 (62), 20–22.
4. Головаха, Е. (2014). Соціальний цинізм і аномія в українському суспільстві: загальна динаміка і останні зміни. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*, № 1(1), 49–56.
5. Ідрісов, Б. (2019а). Трансформація суспільної свідомості як довгострокова причина революції. *Соціологічні студії*, 1 (14), 13–18. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2019-01-13-18>
6. Ідрісов, Б. (2019б). Теоретический анализ причин и факторов революции в контексте бихевиоризма. *Габитус*, № 9, 69–74.
7. Кораблин, С. (2015). Великая депрессия. Украина. *Зеркало недели*, № 30, 21 августа, 2015. Получено 22 августа 2019 года с <https://zn.ua/macrolevel/velikaya-depressiya-ukraina-.html>
8. Маслоу, А. (1999). *Мотивация и личность*. Санкт-Петербург: Евразия, 478 с. Получено 22 августа 2019 года с http://evrasiabooks.narod.ru/Psychology/Maslou_Motivations.htm
9. Мергтон, Р. (1992). Социальная теория и социальная структура. Социальная структура и аномия. *Социологические исследования*, № 2–4, 118–124.
10. Панина, Н. В. (1995) *Аномия в посткоммунистическом обществе (на материалах исследований в Украине)*. Получено 12 августа 2019 года с <http://ecsocman.hse.ru/data/383/694/1219/047.PANINA.pdf>
11. Сальникова, С. А. (2013). Специфические феномены постсоветской аномии (Беларусь, Россия, Украина). *Грани*, № 12 (104), 20–25.
12. Сорокин, П. (2005). *Социология революции*. Москва: РОССПЭН, 704 с. Получено 18 июня 2019 года с https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/sociologija/sorokin_p_sociologija_revolyucii_2005/25-1-0-4696
13. Blackey, R. (1976). *Modern revolution and revolutionists*. Santa Barbara (Calif.): Clio press, 257 p.
14. Brinton, Cr. (1938). *The Anatomy of Revolution*. New-York: Vintage, 1965, 320 p. Retrieved August 19, 2019 from http://mrfarshytey.net/review/Political_Revolutions.pdf
15. Davies, J. C. (1962). *Toward a theory of revolution*. *American Sociological Review*, № 27, 5–19. Retrieved June 20, 2019 from <https://psycnet.apa.org/record/1962-07712-001>
16. Kolly, G., Miller, L. (1969). *International war and international systems*. Cambridge: Center for Intern, 162 p.
17. Lasky, M. (1977). Utopia & Revolution. *Western Ontario: Political Theory*, № 5 (3), 415–419. Retrieved June 18, 2019 from <https://refdb.ru/look/1516350-pall.html>
18. Obershall, A. (1973). *Social conflict and social movements*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 371 p.
19. Salnikova, S. (2014). Ukrainian Society under Conditions of Total Anomy. *Economics & Sociology*, Vol. 7, № 2, 183–198. <https://doi.org/10.14254/2071-789x.2014/7-2/15>
20. Waelder, R. (1967). *Progress and Revolution: A Study of the Issues of Our Age Progress*. New-York: International Universities Press, 372 p.
21. Wertheim, W. (1974). *Evolution and Revolution: The Rising Waves of Emancipation*. Harmondsworth Penguin Books Ltd, 416 p. <https://doi.org/10.1017/s0305741000025868>

Reference

1. Arendt, H. (1997). About the revolution. Fragment from the books. *New literary review*. No. 26, 5–26.
2. Goldstone, J. (2015) *The Revolution. A very brief introduction*. Moscow: Publishing House of the Gaidar Institute, 192 p. Retrieved August 19, 2019 from <https://coollib.com/b/365465>
3. Golovakha, Ye. (2002). The phenomenon of the “immoral majority” in post-Soviet society: the transformation of mass ideas about the norms of social behavior in Ukraine. *Public Opinion Monitoring: Economic and Social Change*, No 6(62), 20–22.
4. Golovakha, Ye. (2014). Social cynicism and anomie in the ukrainian suspension: the dynamics and the remaining sermons are obscured. *Ukrainian suspension: monitoring of social benefits*, No. 1 (1), 49–56.
5. Idrisov, B. (2019а). Transformation of Social Consciousness as a Long-Term Cause of the Revolution. *Sociological studios*, 1 (14), 13–18. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2019-01-13-18>

6. Idrisov, B. (2019b). A theoretical analysis of the causes and factors of the revolution in the context of behaviorism. *Gabitus*, No 9, 69–74.
7. Korablin, S. (2015). The Great Depression. Ukraine. *Mirror of the week*, No. 30, August 21, 2015. Retrieved August 22, 2019 from <https://zn.ua/macrolevel/velikaya-depressiya-ukraina-.html>
8. Maslow, A. (1999). *Motivation and personality*. St. Petersburg: Eurasia, 478 p. Retrieved August 22, 2019 from http://evrasiabooks.narod.ru/Psychology/Maslou_Motivations.htm
9. Merton, R. (1992). Social theory and social structure. Social structure and anomie. *Sociological studies*, No 2–4, 118–124.
10. Panina, N. V. (1995). *Anomie in a post-communist society (based on research in Ukraine)*. Retrieved August 12, 2019 from <http://ecsocman.hse.ru/data/383/694/1219/047.PANINA.pdf>
11. Salnikova, S. A. (2013). Specific phenomena of post-Soviet anomy (Belarus, Russia, Ukraine). *Grani*, No 12 (104), 20–25.
12. Sorokin, P. (2005). *Sociology of the revolution*. Moscow: ROSSPEN, 704 p. Retrieved June 18, 2019 from https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/sociologija/sorokin_p_sociologija_revoljucii_2005/25-1-0-4696
13. Blackey, R. (1976). *Modern revolution and revolutionists*. Santa Barbara (Calif.): Clio press, 257 p.
14. Brinton, Cr. (1938). *The Anatomy of Revolution*. New-York: Vintage, 1965, 320 p. Retrieved August 19, 2019 from http://mrfarshtey.net/review/Political_Revolutions.pdf
15. Davies, J.C. (1962). *Toward a theory of revolution*. *American Sociological Review*, No 27, 5–19. Retrieved June 20, 2019 from <https://psycnet.apa.org/record/1962-07712-001>
16. Kolly, G., Miller, L. (1969). *International war and international systems*. Cambridge: Center for Intern, 162 p.
17. Lasky, M. (1977). Utopia & Revolution. *Western Ontario: Political Theory*, No 5(3), 415–419. Retrieved June 18, 2019 from <https://refdb.ru/look/1516350-pall.html>
18. Obershall, A. (1973). *Social conflict and social movements*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 371 p.
19. Salnikova, S. (2014). Ukrainian Society under Conditions of Total Anomy. *Economics & Sociology*. Vol. 7, No 2, 183–198. <https://doi.org/10.14254/2071-789x.2014/7-2/15>
20. Waelder, R. (1967). *Progress and Revolution: A Study of the Issues of Our Age Progress*. New-York: International Universities Press, 372 p.
21. Wertheim, W. (1974). *Evolution and Revolution: The Rising Waves of Emancipation*. Harmondsworth Penguin Books Ltd, 416 p. <https://doi.org/10.1017/s0305741000025868>